

БЕЗЭКВІВАЛЕНТНАЯ ЛЕКСІКА Ў “РЭГІЯНАЛЬНЫМ СЛОЎНІКУ ВІЦЕБШЧЫНЫ”

Н.П. Даўбешка
Віцебск, ВДУ імя П.М. Машэрава

У традыцыйным разуменні безэквівалентным прынята называць слова, якое не мае аднаслоўнага адпаведніка ў мове супастаўлення. Пры гэтым за аснову супастаўлення прымаюцца літаратурныя мовы (у нашым выпадку – беларуская і руская), хоць у слоўніках безэквівалентнай лексікі прыводзяцца і асобныя дыялектныя лексічныя адзінкі, якія не перакладаюцца аднаслоўна на рускую мову. Як мы ўжо адзначалі ў ранейшых публікацыях, гаварыць пра безэквівалентнасць беларускіх дыялектных адзінак у дачыненні да рускай літаратурнай мовы ўяўляецца не зусім карэктным, паколькі пры такіх супастаўленнях аб’екты вывучэння не характарызуюцца суадноснасцю: літаратурная мова супастаўляецца з дыялектнай мовай. Аднак сам факт існавання ў межах нацыянальнай мовы дыялектных слоў, якія не маюць аднаслоўных адпаведнікаў у яе літаратурнай разнавіднасці, уяўляецца нам даволі цікавым. Такія дыялектныя словы ў пэўным сэнсе таксама можна назваць безэквівалентнымі, аднак у праекцыі на літаратурную мову.

Мэта дадзенага даследавання – выяўленне агульных асаблівасцей безэквівалентнай дыялектнай лексікі, зафіксаванай у “Рэгіянальным слоўніку Віцебшчыны”.

Матэрыял і метады. Крыніцай фактычнага матэрыялу для дадзенага даследавання паслужыў “Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны”, першая частка якога пабачыла свет у 2012 годзе, сабраны лексічны матэрыял, што адлюстроўвае нацыянальную адметнасць гаворак поўначы Беларусі. Дастаткова вялікая колькасць з прапанаваных тут адзінак характарызуецца адсутнасцю ў літаратурнай мове іх семантычных адпаведнікаў. Пры аналізе і апрацоўцы матэрыялу былі выкарыстаны апісальны і супастаўляльны метады.

Вынікі і іх абмеркаванне. Безэквівалентная лексіка ў слоўніку характарызуецца неаднастайнасцю. Так, вялікую групу складаюць этнаграфічныя дыялектызмы, ці этнаграфізмы – мясцовыя назвы мясцовых прадметаў ці з’яў. Гэта назвы страў, адзення, прылад працы, звычайў, раслін і да т.п., якія з-за сваёй “тэрытарыяльнай” пазначанасці не маюць сінонімаў у агульнанароднай мове, а іх значэнні раскрываюцца апісальна: *абарэц* ‘прылада для лоўлі рыбы’, *болдаўка* ‘доўгі шост, якім заганяюць рыбу ў сетку’, *васілішка* ‘мачанка для бліноў’, *грыбоўнік* ‘пірог, начынены грыбамі’, *кумушка* ‘пітво дамашняга вырабу з хмелем і цукрам’, *дубальтоўка* ‘суконная хустка ў клетку’, *грабоўка* ‘вялікая каляровая святочная хустка’, *балотнікі* ‘балотныя боты’, *барань* ‘разнавіднасць танца’, *дзед* ‘першы зжаты сноп жыта’, *зажатак* ‘першы зжаты сноп’, *дабіркі* ‘свята заканчэння ўборкі льну’, *візірка* ‘вузкая прасека праз лес’, *кудравец* ‘палявы хвошч’ і інш.

Другую групу складаюць словы, што называюць вядомыя для ўсіх беларусаў прадметы і з’явы, якія, аднак, у літаратурнай мове не атрымалі аднаслоўнага абазначэння. У большасці гэта адзінкі, якія знаходзяцца на мяжы дыялектнай і літаратурнай моў, паколькі сталі фактамі мастацкай літаратуры і пастаянна пашыраюць абсягі свайго ўжывання. Яны фіксуюцца ў “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы” з паметай *абл.*: *гарбузянка* ‘страва, прыгатаваная з гарбуза і малака, гарбузавая каша’, *груца* ‘ячменныя крупы’, ‘каша з ячменных круп’, ‘суп з ячменных круп, гароху або фасолі’, *жабурынне* ‘жабіна ікра’, *зазубень* ‘рыбалоўны кручок’, *замужніца* ‘замужняя жанчына’ і інш.

Цікава адзначыць, што некаторыя назвы з’яўляюцца прыналежнасцю і літаратурнай, і дыялектнай моў, аднак пры гэтым яны адрозніваюцца семантыкай: *брама*, *гарохавішча*, *дубальтоўка*. Як факт літаратурнай мовы слова *дубальтоўка* не з’яўляецца безэквівалентным у праекцыі на рускую мову: бел. *дубальтоўка* – рус. *двустволка*. У сваю чаргу ў гаворках Віцебшчыны яно называе паняцце, якое ў літаратурнай мове не можа быць абазначана аднаслоўна: *дубальтоўка* ‘суконная хустка ў клетку’. Што да слоў *брама*, *гарохавішча*, то ў літаратурнай мове яны характарызуюцца безэквівалентнасцю ў рускамоўным дачыненні. Першай адзінцы ў рускай мове адпавядае лакуна, а пры неабходнасці абазначыць паняцце выкарыстоўваецца апісальны выраз: бел *брама* – рус.

главный въезд во двор, город, усадьбу в виде двухстворчатых, крытых сверху ворот. У дзялектнай мове за ім замацавалася значэнне ‘у вясельным абрадзе перашкода на шляху маладых з пачастункам дзеля таго, каб маладыя заплацілі грошы’, якое не знайшло аднаслоўнага ўвасаблення ў літаратурнай мове. Назва *гарохавішча* ў літаратурнай мове ўжываецца ў значэнні ‘поле, на якім рос гарох’, у дзялектнай – у значэнні ‘лісце і сцёблы гароху’. У слоўніках рускай мовы фіксуецца слова *гороховище* ‘гороховое поле’, аднак яно падаецца з паметай *абл.*, і таму разглядаць гэтую пару як эквівалентную ў дзвюх мовах, на нашу думку, некарэктна.

Многія з разгледжаных слоў валодаюць празрыстай унутранай формай: *абдэрак* ‘кавалачак бульбы, які застаецца пасля яе здрабнення на тарцы’, *абіранка* ‘бульба, звараная ў лупінах’, *адзінец* ‘адзіны сын у сям’і’, *захлеўе* ‘месца за хлявом’, *абыдзень* ‘у адзін дзень’, *калотва* ‘калода, на якой колюць дровы’, *васьмярня* ‘палатно, тканая ўзорамі ў восем нітоў’, векавік ‘вельмі старое дрэва’, *гдоханка* ‘дарога з выбоінамі, ямамі’, *крышава* ‘драўляная скрынка, у якой змялячаюць корм жывёле’ і інш. Як можна заўважыць, найчасцей гэта матываванасць словаўтваральнага характару, пры якой відавочнай з’яўляецца сувязь паміж утваральнай і вытворнай асновай.

Паколькі ў слоўніку сабраны прыклады з розных гаворак Віцебшчыны, то натуральна, што тут шырокае адлюстраванне знайшла з’ява варыянтнасці. Так, шматлікія дзялектныя назвы, якія не маюць аднаслоўных адпаведнікаў у агульнанароднай мове, маюць словаўтваральныя варыянты нарматыўных лексем: літ. *вазоўня*, дыял. *вазоўнік* ‘памяшканне для захоўвання воза’; літ. *гарохавішча*, дыял. *гарохніца*, *гарохнішча*, *гарочнішча* ‘поле пасля гароху’; літ. *гарашыны*, дыял. *гарошнік* ‘гароховая салома’ і інш. Заўважым, што названыя словы літаратурнай мовы з’яўляюцца безэквівалентнымі ў дачыненні да рускай мовы. Варыянтнасць назіраецца таксама ў радах, што аб’ядноўваюць словы, якім у літаратурнай мове адпавядае лакуна. Першы зжаты сноп у гаворках Віцебшчыны называюць *зжатак*, *зжыняк*, *зжысн*, *зжынак*, гарбузовую кашу – *гарбузніца*, *гарбузянка*, гатунак яблыкаў белы наліў – *беліна*, *беліўка*, *бялянка*, няскошаную на зіму траву – *віш*, *віша*, *вішар* і інш.

Немагчымасць існавання аднаслоўнага адпаведніка прыведзеным і падобным да іх словам у літаратурнай мове абумоўлена рознымі фактарамі, напрыклад, экстралінгвістычнымі, калі пэўная рэалія не характэрна для ўсёй тэрыторыі Беларусі, а значыць, адсутнічае і патрэба ў слове для яе абазначэння. Надзвычай часта безэквівалентнасць звязана са складанай структурай значэння дзялектнага слова і тонкай градацый яго адценняў.

Заклучэнне. Вывучэнне пласта дзялектных слоў у складзе безэквівалентнай лексікі адкрывае шмат цікавых аспектаў. Больш глыбокае яго даследаванне з’явіцца каштоўным укладам у распрацоўку пытанняў лексічнай безэквівалентнасці.

ТИПОЛОГИЯ АНГЛИЦИЗМОВ В РЕЧИ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ИТ-ТЕХНОЛОГИЯМ

*А.Н. Деревяго
Витебск, ВГУ имени П.М. Машерова*

Проблема социально-профессиональной дифференциации русского языка приобрела особую актуальность во второй половине XX века. В русской лингвистике активизировался научный интерес к изучению профессиональных языков, состоящих из официальной и неофициальной лексики. Этот же период отличается и появлением в социальной сфере человеческой жизни новых профессиональных позиций, таких, как специалисты по ИТ-технологиям.

Согласно определению, принятому ЮНЕСКО, ИТ – «это комплекс взаимосвязанных научных, технологических, инженерных дисциплин, изучающих методы эффективной организации труда людей, занятых обработкой и хранением информации» [6]. Практическое приложение процессов освоения информационных потоков связано в том числе и с